

ภาวะผู้นำตามแนวพุทธ

ความหมาย

ภาวะผู้นำตามแนวพุทธ คือ คุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถ ของบุคคลที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันไปสู่จุดมุ่งหมายที่ดีงาม (พระธรรมปิฎก [ประยูรฯ ปยุตโต] 2545 : 3 - 4)

ความเป็นมา

เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2540 พระธรรมปิฎก (ประยูรฯ ปยุตโต) (สมณศักดิ์ขณะนั้น ปัจจุบันคือพระพรหมคุณาภรณ์) ได้รับนิมนต์ไปปาฐกถาในวันปาฐกถา อารี วัลยะเสวี ครั้งที่ 11 ที่คณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล ในวันคล้ายวันสถาปนา คณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลรามาธิบดี ซึ่ง นายแพทย์อารี วัลยะเสวี เป็นผู้ก่อตั้งและเพื่อเป็นการระลึกถึงคุณงามความดีของท่าน คณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลรามาธิบดี จึงได้จัด วันปาฐกถา อารี วัลยะเสวี ขึ้นเป็นประจำทุกปี ในวันปาฐกถา อารี วัลยะเสวี ครั้งนี้ท่านพระธรรมปิฎกได้ปาฐกถาหัวข้อเรื่องภาวะผู้นำ ท่านได้เสนอนิยามผู้นำและภาวะผู้นำตามแนวพุทธ และองค์ประกอบที่ก่อให้เกิดภาวะผู้นำตามแนวพุทธ ได้แจ่มกระจ่าง จนกล่าวได้ว่าพระธรรมปิฎกเป็นพระเถระของไทยรูปแรกที่เสนอทฤษฎีภาวะผู้นำ

นิยามของผู้นำและภาวะผู้นำตามแนวพุทธ

พระธรรมปิฎก ได้เสนอนิยามของผู้นำและภาวะผู้นำไว้ดังนี้

ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกัน โดยที่ว่าจะเป็นการรวมกันอยู่หรือทำการร่วมกันก็ตาม ให้พากันไปด้วยดีสู่จุดมุ่งหมายที่ดีงาม

ท่านอธิบายต่อไปว่า “ที่ว่าพากันไปก็ให้พากันไปด้วยดีนั้น หมายความว่า ไปโดยสวัสดิ์หรือโดยสวัสดิภาพผ่านพ้นอันตรายอย่างเรียบร้อยและเป็นสุขเป็นต้น แล้วบรรลุถึงจุดมุ่งหมายที่ดีงาม โดยถูกต้องตามธรรม”

ภาวะผู้นำ หมายถึง คุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคลที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันไปสู่จุดมุ่งหมายที่ดีงาม

ในเวลาต่อมาได้มีการพิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือชื่อ *ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ*

องค์ประกอบของภาวะผู้นำ

พระธรรมปิฎกได้อธิบายว่า ผู้นำตามแนวพุทธ จะต้องมีความสามารถหลายอย่างในการที่จะไปเกี่ยวข้องกับปฏิบัติต่อสิ่งต่างๆ เหล่านั้นให้ถูกต้อง และได้ผลดี ซึ่งมีองค์ประกอบ 6 ประการ ที่เกี่ยวกับภาวะผู้นำตามแนวพุทธดังนี้ (พระธรรมปิฎก ; 2545 : 5)

“1. ตัวผู้นำ จะต้องมีความสมบูรณ์ภายในตนเอง เป็นจุดเริ่มต้นและเป็นแกนกลาง

2. ผู้ตาม โยงด้วยคุณสมบัติของผู้ตามหรือเรา อาจจะไม่เรียกว่าผู้ตาม ในพุทธศาสนาก็ไม่ได้นิยม

ใช้คำว่าผู้ตาม เราอาจจะใช้คำว่า “ผู้ร่วมไปด้วย”

3. จุดมุ่งหมาย โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับจุดมุ่งหมาย เช่น จะต้องมีความชัดเจน เข้าใจต้องแท้และแน่วแน่ในจุดหมาย เป็นต้น

4. หลักการและวิธีการ โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับหลักการและวิธีการที่จะทำให้สำเร็จ ผลบรรลุจุดหมาย

5. สิ่งที่จะทำ โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสิ่งที่จะทำ

6. สถานการณ์ โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมหรือสิ่งที่ประสบซึ่งอยู่ภายนอกว่าทำอะไรจะผ่านไปด้วยดีในท่ามกลางสังคม สิ่งแวดล้อม หรือสิ่งที่มาประสบ เช่น ปัญหา เป็นต้น”

ผู้นำสูงสุด

พระธรรมปิฎกได้อธิบายให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำสูงสุด ปัจจุบันในวงวิชาการบริหาร การศึกษาในต่างประเทศได้เสนอความคิดเกี่ยวกับผู้นำเหนือผู้นำ หรือสุดยอดผู้นำหรือผู้นำสุดยอด (super leadership) พระพุทธเจ้าได้ชื่อว่าเป็นผู้นำสูงสุด เพราะคุณลักษณะที่สำคัญสามประการของพระองค์คือ (1) พระองค์ทรงเป็นกัลยาณมิตรของสัตว์ทั้งหลาย กัลยาณมิตรนี้เป็นลักษณะสำคัญที่เด่นของความเป็นผู้นำ ผู้นำเป็นผู้นำเพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์หรือมนุษยชาติทั้งปวง กล่าวคือ “ทำเพื่อประโยชน์แก่เขา” (2) พระองค์ทรงเป็นผู้ค้นพบมรรคาหรือค้นพบทาง “ทรงเป็นผู้รู้ทางและทรงบอกทางให้ทางนั้น

เพื่ออะไร ก็เพื่อไปสู่จุดหมาย” ผู้นำต้องทำให้ผู้อื่น “สามารถร่วมเดินทาง” หรือ “โดยสารไป” หรือ “มาร่วมสมทบ” หรือ “ตามมาสมทบ” เดินทางไปสู่จุดหมาย ดังนั้นลักษณะที่สำคัญของผู้นำคือ ต้องรู้จักจุดหมายชัดเจน และรู้ทางที่จะดำเนินไปสู่จุดหมายนั้น (3) พระองค์ทรงเป็นผู้ที่ช่วยให้คนทั้งหลายได้ศึกษาเรียนรู้หรือฝึกฝนตนเอง จนกระทั่งเขาสามารถที่จะข้ามพ้นความทุกข์หรือปัญหาไปถึงจุดหมายได้

ลักษณะหรือคุณสมบัติของภาวะผู้นำตามแนวพุทธ

พระธรรมปิฎก อธิบายว่าภาวะผู้นำตามแนวพุทธที่ดีมี 15 ประการดังนี้

1. เป็นกัลยาณมิตรกับผู้ร่วมงานและรู้จักเลือกเพื่อนร่วมงานให้เป็นกัลยาณมิตรกับผู้นำด้วย เพื่อประโยชน์แก่หมู่ชน มนุษยชาติและประโยชน์แก่ผู้ตาม
2. รู้จุดหมายชัดเจน รู้ทางที่จะดำเนินไปสู่จุดหมาย สามารถช่วยให้คนไปสู่จุดหมายได้
3. ช่วยให้ผู้ตามได้ศึกษาเล่าเรียนหรือฝึกฝนตนเอง จนกระทั่งผู้ตามสามารถข้ามพ้นความทุกข์หรือปัญหาไปสู่จุดหมายได้
4. มีความสามารถในการประสานคนกับคน ด้วยการที่ตนเองมีความสามารถ มีความดี เป็นแบบอย่างให้คนเกิดศรัทธาในผู้นำ ทำให้ผู้ตามยอมรับฟังปฏิบัติตาม
5. มีศักยภาพที่จะทำกิจการงานได้สำเร็จ ถ้าผู้ตามเห็นว่าผู้นำมีความสามารถที่นำทำกิจกรรม

ได้สำเร็จ ผู้ตามก็จะเชื่อถือ

6. ทำให้บุคคลเกิดความสามัคคี มีการประสานกันเอง ร่วมมือร่วมใจกันทำงาน

7. สามารถชี้ให้ผู้ตามเห็นว่่างานที่ทำนี้ดี เกิดประโยชน์สุขทั้งต่อตนเองและต่อสังคม เห็นคุณค่าของงาน

8. ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้ตามเจริญก้าวหน้ามั่นคงในการทำงาน

9. มีพรหมวิหาร 4 ได้แก่ 1) มีเมตตาต่อผู้ร่วมงาน 2) มีกรุณาต่อผู้ร่วมงาน 3) มีมุทิตาต่อผู้ร่วมงาน 4) มีอุเบกขาต่อผู้ร่วมงาน

10. ใช้ธรรมาธิปไตย ไม่ถือตนเองเป็นใหญ่

11. เป็นผู้สื่อสารให้ผู้ตามเห็นทางสว่างตา สว่างใจ ด้วยการพูดแจ่มแจ้ง พูดจูงใจ พูดเข้าใจ และพูดให้เข้าใจ

12. พัฒนาความต้องการของคนที่ถูกต้อง ดีงามและให้หมู่ชนมีความต้องการที่จะประสานเป็นอันเดียวกัน

13. ยึดหลักสัปปริสธรรม 7 ประการ คือ

1) รู้หลักการ 2) รู้จุดหมาย 3) รู้จักตน 4) รู้ประมาณ 5) รู้กาล 6) รู้ชุมชน 7) รู้บุคคล

14. มีกัลยาณมิตร 7 คือ 1) นำรัก 2) นำเคารพ 3) นำเจริญใจ 4) เป็นผู้รู้จักพูด

5) รู้จักฟัง 6) รู้จักแถลงเรื่องที่ยากให้เข้าใจง่าย

7) ไม่ชักนำในเรื่องที่ไม่ใช่เรื่อง

15. มองกว้าง คิดไกล ใฝ่สูง มองกว้าง คือ มองทั่วไป มองภาพรวม ไม่ใช่มองเฉพาะองค์กร หรือชุมชนของตน คิดไกล คือ คิดถึงสาเหตุ ปัจจัย ทั้งสาวไปข้างหลังและสืบไปข้างหน้า ก็ จะยิ่งเห็นอนาคต สามารถวางแผนเตรียมการเพื่ออนาคตให้บรรลุจุดหมาย ใฝ่สูง คือ ใฝ่ปรารถนา จุดหมายที่สูงส่ง ความดีงามของมนุษย์ ความดีงามของสังคม ความเจริญก้าวหน้า สันติสุขของมวลมนุษย์

การวัดภาวะผู้นำตามแนวพุทธ

มะลิวัน ศรีโคตร (2554) และฉวีวรรณ เคยพุทธชา (2554) ได้สร้างแบบวัดภาวะผู้นำตามแนวพุทธ ของพระธรรมปิฎก เพื่อวัดระดับภาวะผู้นำตามแนวพุทธของผู้อำนวยการโรงเรียนไว้ มีค่าความเชื่อมั่น 0.95 ในการวัดควรให้ผู้อำนวยการโรงเรียนประเมินการปฏิบัติตนของเขาเอง พร้อมกันนั้นก็สุ่มครูในโรงเรียนนั้นมา 3 - 5 คนประเมินการปฏิบัติตนของผู้อำนวยการโรงเรียน นำผลการวัดของทั้งผู้อำนวยการโรงเรียนและครูมาหาค่าเฉลี่ยเป็นค่าบ่งชี้ระดับภาวะผู้นำตามแนวพุทธ

ของผู้อำนวยการโรงเรียน จะทำให้การวัดมีความเที่ยงตรงและมีความเชื่อมั่นสูง
แบบวัดภาวะผู้นำตามแนวพุทธมีดังนี้

แบบวัดระดับภาวะผู้นำของผู้อำนวยการโรงเรียนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก

คำชี้แจง ขอความกรุณาท่านผู้อำนวยการ (ถ้าให้ครูประเมินก็เปลี่ยนเป็นว่าขอให้ท่าน) ได้อ่าน
ข้อความตามรายการด้านล่างทั้ง 18 ข้อ แล้วพิจารณาว่าท่านได้ปฏิบัติตามรายการแต่ละข้อในระดับ
ใด (ถ้าให้ครูประเมินก็เปลี่ยนเป็นว่าแล้วพิจารณาว่าผู้อำนวยการโรงเรียนของท่านปฏิบัติตามรายการ
แต่ละข้อในระดับใด ส่วนในแบบสอบถามทุกข้อ คำว่าท่านก็เปลี่ยนเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนของท่าน)
โดยทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องตัวเลขตามเกณฑ์ดังนี้

1	คะแนน	หมายถึง	ระดับการปฏิบัติน้อยที่สุด
2	คะแนน	หมายถึง	ระดับการปฏิบัติน้อย
3	คะแนน	หมายถึง	ระดับการปฏิบัติปานกลาง
4	คะแนน	หมายถึง	ระดับการปฏิบัติมาก
5	คะแนน	หมายถึง	ระดับการปฏิบัติมากที่สุด

ข้อ ที่	ท่านได้ปฏิบัติตามรายการต่อไปนี้มากน้อยเพียงไร	ระดับการปฏิบัติของท่าน				
		น้อย ที่สุด	น้อย	ปาน กลาง	มาก	มาก ที่สุด
		1	2	3	4	5
	หลักสัปปุริสธรรม 7					
1.	ท่านได้บริหารโรงเรียนโดยยึดหลักการ กฎเกณฑ์ ระเบียบแนวปฏิบัติ ของทางราชการอย่างเคร่งครัด					
2.	ท่านมีการวางเป้าหมายในการปฏิบัติงานอย่างชัดเจน มีความมุ่งมั่น ที่จะไปถึงเป้าหมายเสมอ					
3.	ท่านรู้จักกำลังสติปัญญา ความสามารถของตนเองและบริบททุกด้าน ของโรงเรียน พร้อมนำมาใช้ในการปฏิบัติงาน					
4.	ท่านรู้จักขอบเขตความพอเหมาะที่จะปฏิบัติงานตามภารกิจ ของโรงเรียนและรู้ว่า มีปัจจัยอะไรบ้างในการปฏิบัติงานของ โรงเรียน					
5.	ท่านเป็นคนที่รู้เวลาในการปฏิบัติงานตามภารกิจของโรงเรียน มีทักษะ การพูดและการวางแผนในการบริหารโรงเรียนเสมอ					

ข้อ ที่	ท่านได้ปฏิบัติตามรายการต่อไปนี้มากน้อยเพียงไร	ระดับการปฏิบัติของท่าน				
		น้อย ที่สุด	น้อย	ปาน กลาง	มาก	มาก ที่สุด
		1	2	3	4	5
6.	ท่านมีความใกล้ชิดชุมชน รู้ทันข่าวสารของประเทศและของโลก นำข้อมูลสารสนเทศมาแก้ปัญหาได้อย่างเป็นระบบ					
7.	ท่านมีความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลทุกคนที่มาเกี่ยวข้องกับท่าน ใช้คนให้เหมาะสมกับงาน และให้คนได้พัฒนาตนเองอย่างเต็มศักยภาพ					
หลักพรหมวิหาร 4						
8.	ท่านเป็นผู้ที่มีน้ำใจ มีความปรารถนาดี มีความเป็นมิตร มีไมตรีกับเพื่อนร่วมงานเสมอ					
9.	ท่านมีความรู้สึกถึงความทุกข์ ความเดือดร้อน และปัญหาของเพื่อนร่วมงาน และช่วยเหลือให้เพื่อนร่วมงานหลุดพ้นจากความทุกข์นั้นๆ					
10.	ท่านแสดงความยินดีกับเพื่อนร่วมงานเมื่อเพื่อนร่วมงานเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นหรือได้ดีมีสุข ทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม และประสบความสำเร็จ					
11.	ท่านเป็นผู้นำที่มีความเป็นธรรม ให้ความเป็นกลางกับทุกคน ในการปฏิบัติงาน และต้องทำงานให้ได้ทั้งคนทั้งงาน					
หลักกัลยาณมิตร 7						
12.	ท่านเป็นผู้ที่บริหารงานโดยให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน ไม่เสียหลักการ เป็นที่รักของทุกคน					
13.	ท่านเป็นผู้มีหลักการ มีความหนักแน่น เป็นที่เคารพของผู้พบเห็น					
14.	ท่านเป็นผู้ที่มีความรอบรู้และมีสติปัญญาในการบริหารงานของโรงเรียน และปฏิบัติงานด้วยคุณธรรมความดี อีกทั้งผู้ได้บังคับบัญชาสามารถนำเอาไปเป็นแบบอย่างได้					

ข้อ ที่	ท่านได้ปฏิบัติตามรายการต่อไปนี้มากน้อยเพียงไร	ระดับการปฏิบัติของท่าน				
		น้อย ที่สุด 1	น้อย 2	ปาน กลาง 3	มาก 4	มาก ที่สุด 5
15.	ท่านเป็นนักพูดที่ดี พูดให้ได้ผลทุกสถานการณ์ เป็นคนพูดแจ่มแจ้ง พูดเข้าใจ พูดจูงใจ พูดร่าเริง โดยรวมแล้วท่านเป็นผู้สื่อสารที่ดี					
16.	ท่านมีความอดทนในการรับฟังต่อถ้อยคำของคนอื่น เพื่อการสื่อสารที่ดีและผลสัมฤทธิ์ของงานที่ปฏิบัติ					
17.	ท่านเป็นผู้ที่รู้จักแถลงเรื่องราวต่างๆ ที่ลึกซึ้ง ปัญหาที่หนักและยาก เอามาชี้แจงและอธิบายให้ผู้อื่นเข้าใจได้ง่าย					
18.	ท่านไม่ชักนำผู้ร่วมงานกระทำในเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่มีสาระ ไม่เกี่ยวกับจุดมุ่งหมายในการปฏิบัติงาน					

ความสำคัญและการนำมาใช้

ภาวะผู้นำตามแนวพุทธที่พระธรรมปิฎกเสนาอ วัณโณ มีความสำคัญต่อวงการศึกษาไทยอย่างมากที่จะได้นำไปพัฒนาผู้นำในสถานศึกษาของไทยให้มีภาวะผู้นำตามแนวพุทธ เพราะภาวะผู้นำตามแนวพุทธนี้เป็นภาวะผู้นำเหนือผู้นำหรือสุดยอดผู้นำหรือเป็นภาวะผู้นำสูงสุด ที่เป็นภาวะผู้นำที่มีคุณธรรมอย่างยิ่ง ก็จะทำให้มีผู้นำในสถานศึกษาที่สามารถพัฒนานักศึกษาระดับปริญญาโท ปริญญาเอก ในมหาวิทยาลัยของไทยให้มีภาวะผู้นำตามแนวพุทธ มะลิวัน ศรีโคตร (2554) วิจัยพบว่า (1) ผู้อำนวยการโรงเรียนต้นแบบในฝันและผ่านการรับรองภายนอกของ สมศ. มีภาวะผู้นำแบบประชาธิปไตย มีภาวะผู้นำแบบเดินสายกลางและมีภาวะผู้นำตามแนวพุทธอยู่ในระดับ

สูง (2) ผู้อำนวยการโรงเรียนที่สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และผ่านการรับรองของ สมศ. มีภาวะผู้นำแบบเน้นอำนาจการเชื่อฟัง มีภาวะผู้นำแบบเน้นสมาคมและมีภาวะผู้นำตามแนวพุทธอยู่ในระดับสูง (3) ผู้อำนวยการโรงเรียนที่สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน แต่ไม่ผ่านการรับรองคุณภาพภายนอกของ สมศ. มีภาวะผู้นำแบบปล่อยตามสบาย มีภาวะผู้นำแบบเน้นสมาคม และมีภาวะผู้นำตามแนวพุทธอยู่ในระดับสูง ผลการวิจัยของ มะลิวัน ศรีโคตร ยังชี้ให้เห็นว่า ภาวะผู้นำตามแนวพุทธส่งผลต่อคุณภาพของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในประเทศไทยได้อย่างชัดเจน

สำเร็จ บุญเรืองรัตน์

บรรณานุกรม

- ฉวีวรรณ เกษพฤกษา. (2554). **อำนาจการบริหารของผู้อำนวยการโรงเรียนที่ส่งผลต่อความเป็นเลิศของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของไทย.** วิทยานิพนธ์ ศษ.ด. (การบริหารการศึกษา). นครราชสีมา : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2545). **ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันสื่อธรรม .
- มะลิวัน ศรีโคตร. **ภาวะผู้นำของผู้อำนวยการโรงเรียนที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในประเทศไทย.** (2554). วิทยานิพนธ์ ศษ.ด. (การบริหารการศึกษา). นครราชสีมา : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล.